

УДК: 376-056.36:37.016:502.2

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКА «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

*Трикоз С. В.,
Блеч Г. О.*

У статті проаналізовано методичні підходи до конструювання змісту підручника інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (ЯДС) для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Розкрито специфіку добору навчального матеріалу, особливості його структурно-логічної організації та корекційно-розвивальний потенціал. Обґрунтовано необхідність адаптації змісту відповідно до пізнавальних можливостей цієї категорії учнів з метою підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: особливості змісту інтегрованого курсу ЯДС у спеціальному закладі для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; підручник для дітей з особливими освітніми потребами.

The article analyzes methodological approaches to designing the content of the textbook for the integrated course “I Explore the World” (IEW) for students with intellectual disabilities. The specificity of selecting educational material, the features of its structural and logical organization, and its correctional and developmental potential are revealed. The necessity of adapting the content to the cognitive abilities of this category of students is substantiated in order to increase the effectiveness of their educational and cognitive activity.

Keywords: features of the content of the integrated IEW course in a special institution for children with intellectual disabilities; textbook for children with special educational needs.

Вступ. Сучасні підходи до організації освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку ґрунтуються на принципах доступності, наочності, системності та корекційної спрямованості. Інтегрований курс «Я досліджую світ» є важливою змістовною складовою початкової освіти й покликаний забезпечити цілісний розвиток дитини, формування життєвих компетентностей і базових уявлень про явища навколишнього світу. Однак використання підручників для закладів загальної середньої освіти виявляється малоефективним для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку через їхню невідповідність пізнавальним можливостям таких дітей.

Актуальність. Проблема розширення знань у дітей про навколишній світ наразі набула особливого значення, що пов'язано з реформуванням освіти у

напрямку формування в учнів компетенцій, подолання відриву отриманих в школі знань від їх практичного застосування. Оскільки пізнання дітьми навколишньої дійсності має цілісний характер, узгоджене опрацювання змістових ліній, спрямованих на вивчення людини та її взаємозв'язків із природним середовищем, стало концептуальною підставою для розроблення підручника інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (ЯДС). Людина є водночас біологічною та соціальною істотою: вона постає як біологічний організм у момент народження, проте її становлення й розвиток відбуваються в соціальному середовищі, у межах якого вона набуває рис члена суспільства. Вивчення навколишнього світу, що охоплює теми: природа – людина – суспільство, стало основною концептуальною ідеєю при розробці змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Педагогічна практика засвідчує, що учні з порушеннями інтелектуального розвитку не можуть повною мірою опановувати навчальний матеріал і використовувати підручники, розроблені для закладів загальної середньої освіти, оскільки їхній зміст і передбачені ним вимоги не відповідають пізнавальним можливостям зазначеної категорії здобувачів освіти. Відтак, постала нагальна потреба у створенні навчальних підручників, посібників для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, які б не тільки відповідали пізнавальним можливостям учнів, а й допомагали вчителю вирішувати задачі корекційно-розвиткового спрямування.

Ефективність засвоєння навчальної програми значною мірою зумовлюється використанням підручника, зміст і структура якого відповідають пізнавальним можливостям дітей, а також рівнем сформованості в учнів уявлень і навчальних умінь, адекватних складності та специфіці відповідної навчальної дисципліни. Підручник інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для осіб з особливими освітніми потребами (F70), відповідно до сучасних тенденцій в освіті, має забезпечувати особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи у навчанні, які передбачають врахування потреб і особливостей учнів,

розвиток їхніх пізнавальних можливостей, формування умінь вчитися, відповідально ставитися до навколишньої дійсності. Компетентнісний підхід у навчанні передбачає практичне спрямування змісту, що пов'язаний з соціальним досвідом дитини, з реальними об'єктами природи, з опорою на життєвий досвід учня. Природознавча і соціальна компетентності, що формуються у молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі засвоєння змісту інтегрованого навчального курсу ЯДС, передбачають засвоєння різних видів соціального досвіду, що охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, безпеку життєдіяльності, ціннісні орієнтації в різних сферах соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі. Важливу роль на шляху здобуття таких компетентностей учнем спеціального загальноосвітнього навчального закладу відіграє підручник, за рахунок широкого ілюстрування програмового змісту, використання доступних ігрових пізнавальних ситуацій, діалогічної взаємодії.

Організація змісту підручників для 1-4 класів фокусується крізь низку нормативних документів, а саме Концепцію Нової української школи [3], Державний стандарт початкової освіти [2] з урахуванням Типових освітніх програм для спеціальних закладів загальної середньої освіти [6], що власне визначає зміст навчальних предметів і інтегрованих курсів. Зміст інтегрованого навчального курсу «Я досліджую світ» для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку базується на сучасних досягненнях спеціальної педагогіки та психології щодо навчально-пізнавальних можливостей дітей з інтелектуальними порушеннями.

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку порівняно із учнями з нормотиповим розвитком можуть оволодіти лише спрощеною за структурою, скороченою за обсягом, елементарною за рівнем узагальненості системою наукових понять, які вивчаються у початковій школі. Враховуючи це, підручники інтегрованого курсу для осіб з особливими освітніми потребами

(F70) «Я досліджую світ» перший клас 2024р. [7], «Я досліджую світ» другий клас 2024р. [8], «Я досліджую світ» третій клас 2025р. [9], розроблені з урахуванням особливостей пізнавальної діяльності школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеню. В них передбачено багаторазове повторення вивченого матеріалу, повільний темп вивчення змісту, опора на чуттєвий досвід школярів з поступовим переходом від інформації, що сприймається безпосередньо в підручнику до узагальнених знань.

Корекція особливостей психічного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку передбачає розв'язання спеціальних корекційних завдань. Забезпечення чуттєвого досвіду та формування на його основі необхідних уявлень – є важливим корекційним завданням, яке реалізується у підручнику за допомогою спеціально побудованих вправ, що допомагають школярам засвоїти характерні властивості об'єктів: колір, форма, величина, вага, текстура, смак тощо. Зазвичай молодші школярі опановують такі поняття з певними труднощами. Засвоєнню уявлень про властивості природних об'єктів сприяє вивчення ознак, особливостей будови об'єкта, їх аналіз. Користуючись схемами підручника дитину навчають досліджувати зовнішні якості об'єкта (колір, форма, величина тощо) та виокремлювати основні, суттєві характеристики.

При визначенні властивостей об'єкта проводиться бесіда, на основі використання схем та малюнків наведених у підручнику. Так, при вивченні теми «Рослини» пропонуються наступні завдання: «Роздивись малюнок (на якому зображені овочі). Подивись, які вони за величиною, формою, кольором, пригадай їх смак. Чим вони подібні? Порівняй їх за формою, кольором». Інформація, отримана таким чином, фіксується. Підводячи підсумок бесіди вчитель запитує учнів: «Отже, які властивості мають вивчені овочі? Що в них спільного? Чому картоплю, моркву, цибулю можна назвати овочами?». Запитання пропонуються за певним планом, що наведений під малюнком-схемою у підручнику.

При формуванні вміння виокремлювати властивості об'єктів необхідно вчити дитину запам'ятовувати назви властивостей, прочитувати їх, записувати.

Виокремлення властивостей об'єкта сприяє формуванню навичок порівняння його з іншими. Учні навчаються знаходити загальні та відмінні властивості об'єктів.

Регулярне використання вправ на виокремлення характерних властивостей та якостей об'єкта, загальних для ряду подібних, сприяє формуванню у учнів умінь розпізнавати об'єкт, визначати істотні та неістотні ознаки, об'єднувати їх у групи, засвоювати існуючі у природі закономірності. Розташовані у підручниках завдання такого характеру з кожним роком навчання ускладнюються за змістом, а їх регулярне виконання учнями сприяє самостійності. Система завдань на розпізнавання ознак, якостей, властивостей об'єктів застосовується паралельно із вивченням тем: «Твоя школа: твій клас, шкільне подвір'я», «Домівка: меблі, посуд», «Рослини», «Тварини», «Сезонні зміни у природі».

У підручниках також багато завдань, що сприяють розвитку уваги, пам'яті, уявлення, логічного мислення. Завдання такого характеру розміщені в рубриках: «Виконай завдання», «Дай відповіді на запитання», «Запам'ятай», «Зроби з дорослим на дозвіллі», «Відгадай загадку», «Перевіряємо, що вміємо і знаємо» тощо.

Уявлення про неживу природу є основою всіх знань про природу. Тому важливо в процесі вивчення змістової лінії «Людина і природа» звернути особливу увагу саме на вивчення цієї теми. Для дітей знання про неживу природу складні і незрозумілі, оскільки при їх вивченні складно спиратися на практичні (побутові) уявлення. Теми, що закладені в підручнику, враховують пізнавальні можливості дитини, що робить знання про неживу природу особистісно значущими, допомагає будувати їх вивчення на практичних роботах, дослідах, спостереженнях на створенні практичних та учбових ситуацій, коли знання дітей допомагають вирішити реально існуючу ситуацію: здійснити вибір одягу за погодою, доглядати за тваринами та рослинами тощо.

При вивченні сезонів у підручнику вміщена інформація, яка висвітлює працю дорослих в місті і селі, заняття і розваги дітей в тій місцевості, де вони живуть. Для кожної пори року відібрано зміст, який найбільш повно відображає

зміни в житті людей в зв'язку з наступаючою порою року. Наприклад, восени показана праця людей на присадибній ділянці, в полі, взимку – роботу снігоприбиральної техніки в місті, навесні – роботу дітей і дорослих з вирощування розсади. Підбір ілюстрацій у підручнику з одного боку має розширювати світогляд дітей, а з іншого – є близьким їх особистому досвіду.

Зміст тем «Батьківщина», «Рідний край» реалізується через вивчення державної символіки, історичного минулого і традицій рідного краю, українських свят. Ілюстрації та невеличкі тексти ознайомлюють дітей з природою України, господарською діяльністю людей, народними звичаями, мистецтвом, культурними пам'ятниками, особливостями життя людей у різних регіонах України.

Зміст кожної теми підручника викладається за певним алгоритмом: тема уроку, текст-повідомлення, в якому учням повідомляється, про що йтиметься на уроці, мотивацією до навчання є рубрика «роздивись малюнок». Далі, відповідно до етапів уроку: актуалізація, сприймання і усвідомлення нового матеріалу, узагальнення і систематизації отриманих знань і застосовування засвоєного змісту пропонуються рубрики «Дай відповіді на запитання», «Виконай завдання», «Перевіряємо, що вміємо і знаємо».

Тексти підручника невеликі за обсягом, написані у формі діалогу з дитиною, зрозумілою і доступною для дітей мовою. Особливого значення для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку набуває наочність на сторінках підручника. Сюжетні малюнки, зображення цілісних об'єктів природи або їх частин, фотографії – виступають водночас джерелами навчальної інформації та естетичного сприймання природи, слугуючи засобами навчання, виховання і розвитку учнів молодших класів. Візуальні матеріали виконують не лише ілюстративну, а й компенсаторну функцію: вони допомагають дитині зрозуміти і запам'ятати зміст, а також зменшують когнітивне навантаження.

Під час вивчення всіх тем у підручнику вирішуються завдання щодо розвитку мовлення учнів: активний словник поповнюється лексикою, що

позначає природничо-географічні об'єкти і соціальні явища, їх якості. Опановуючи зміст підручника, учні навчаються називати, описувати об'єкти і явища природи, соціальні явища тощо. Під час роботи з книгою діти навчаються висловлювати свої враження і судження, формулювати відповіді на запитання, ставити запитання, правильно будувати речення, зв'язно висловлювати думку.

Зміст підручника є близьким до соціального і практичного досвіду дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку та забезпечує їх соціалізацію й інтеграцію у соціальне і природне оточення.

Висновок. Отже, цілеспрямована, системна робота дитини з підручником, використання якісної наочності, активна участь учня у процесі навчання: формування умінь працювати з підручником, проводити спостереження, класифікувати, узагальнювати, робити висновки, перевіряти результати, пояснювати, порівнювати – підвищує рівень сформованості соціальних і природознавчих уявлень та вмінь учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Зміст підручника інтегрованого курсу «Я досліджую світ» забезпечує формування основних пізнавальних, соціальних і життєвих компетентностей, сприяючи всебічному розвитку дитини та її включенню в навчальний процес.

Література:

1. Блеч Г. О. Методичні рекомендації щодо навчання природознавства у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей – К: Освіта України, 2011. – 72 с.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument> (дата звернення : 29.08.2022).
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 31.08.2022).
4. Кудлюк Л. Аналіз і оцінювання шкільних підручників. Дидактичний аспект // Підручник XXI ст. 1-4, 2003, січень-грудень С.72-79.
5. Сак Т. Особливості структурування підручника з природознавства для спеціальної школи. Зб.наук.пр. Кам'янець-Подільського держ. універ-ту: Серія соціально-педагогічна. Вип. X, 2010. С. 81-83.

6. Типова освітня програма для 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку (розроблена під керівництвом Чеботарьової О. В.) ЗАТВЕРДЖЕНО Наказ Міністерства освіти і науки України № 836 від 19.09.2022.

7. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) 1 кл. (у 2-х частинах). – Київ: ТОВ «Видавництво Атлант», 2024. – 112с.

8. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) 2 кл. (у 2-х частинах). – Київ: ТОВ «Видавництво Атлант», 2024. – 112с.

9. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Я досліджую світ: навч. посібник інтегрованого курсу для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) 3 кл. (у 2-х частинах). – Київ: ТОВ «Видавництво Атлант», 2025. – 128с.

